

NAQ'ACH AHLB'AL
9-2009

Ruk'ux no'ooj

jarikb'aal pan runaa' La Tz'e'ra Yuhlanik, Tz'e'ra
Wach K'achariik Chije' Yakanik Winaqib'.

 Poqomam

Ruk'ux no'ooj

jarikb'aal pan runaa' La Tz'e'ra Yuhlanik, Tz'e'ra
Wach K'achariik Chije' Yakanik Winaqiiib'.

RUNIMALIIL K'AMALB'EE Q'ORIK

NAQ'ACH AHLB'AL 9-2009

LA MALOOJ KORIKB'AAL REH PERAAL

NIM TINAMIT REH IXIIM AK'AL

AHT'ALAMAJ:

La B'aqinaal reh la Peraal Nim Tinamit reh Ixiim Ak'al nruq'or la Rub'anal nruye' ruq'orkiil chije' nrub'anam chiwii' ruk'achariik la rehbaal reh rusuqunaal ruk'achariik la winaq; nruq'atam wach onteera la qa'sa man re' ta reh la winaq, tz'e'ra ja'ar ch'ayooj, tz'e'ra ilooj no'ooj, yuhlanik ja'ar yo'jik ruuk' la qa'sa nkiq'or la winaq; chije' re' rukamaniik reh la Rub'anal nruye'em ruk'achariik la rehbaal keh la winaqiiib', kisuqunaal la winaqiiib' chije' la cha'janik wach lok' k'achariik, k'amtajik reh b'antajik reh nruq'atara wach, ehsanik chije' nrub'antaji chikitoj onteera la tz'e'ra ilanik keh taq ak'un, q'ah'aq, ak'un winaq, ixoqiiib', winaqiiib' man xa junaj ta kiwach kino'ooj chije' la nimaq winaqiiib'.

AHT'ALAMAJ:

La Peraal Nim Tinamit Ixiim Ak'al ruka'pacham cha reh la q'atanik chije' tojonik ru'uum la yakanik winaq, keh la ixoqiib' chije' la ak'un winaq, la no'ooj loo' nrtuq ar la Molaab' reh la Malanik Tinamit chi riij Rukoor K'aa xa ahpá' re', ruuk' la ajwanik reh nruq'atara chije' nrukaman'aji la yakanik winaq, nqak'uxlaa ta loo' nrajwaam junaj nim ilanik pan eqehlil reh la tinamit chalanaq, ahpá' ki'ik'i chije' ahpá' ojonáq taqee' reh loo' chiwii' kamanik reh q'atanik reh la yakanik winaq, nrub'anara chikitoj la wilkee' pan runaa' kimahk chije' nrucha'jara la tz'e'ra ilooj, nruye'era ruk'achariik la rurehb'aal aht'alamaj pan eqehlil.

AHT'ALAMAJ:

La Peraal Nim Tinamit Ixiim Ak'al nruka'pacham cha, je' ch'ahqon cha la ka'ib' oxib' Eqehlil juuj loo': Nim juuj 182 reh la Eqehlil Rukoor Kamanik pan runaa' la "la Q'atanik reh la tz'e'ra kamanik reh ak'un winaq chije' la Ehsanik". Nimaq juuj reh la Eqehlil Rukoor Kamanik naq'ach ahlba' 29 chije' 105, pan runaa' la "Tz'e'ra chije' jik'anik kamanik" chije' "la Q'atanik reh la tz'e'ra kamanik", "La Pixanik reh la Molaab' pan runaa' kirehb'aal rich'eet ak'un ja'ar la k'ayinik keh rich'eet ak'un, nrub'antaji ahchii' keh rich'eet ak'un chije' la kojoniq keh rich'eet ak'un pan ka'yb'al naq nkib'an kiib' la winaq", loo' re' qa'sa taqee' la Rub'anal re' ar nrub'anam.

AHT'ALAMAJ:

Re' ar nrukamannb'eja junaj ruk'ux no'ooj jarikb'al reh nruq'atara wach la yakanik winaq pan ka'ib' oxib' wach, nrub'antaji reh la winaq ahchii' pan k'aayb'al, kamanik, ahpoh, ahtz'e'ra kamanoon, Tz'e'ra k'ulub', yakanik paam b'aqil, ahlimooxna je(a)'ar junaj cha wach tz'e'ra k'achariik, ilooj je' wa'xmay pan k'ih tinamit; reh loo' nrajwaam nrukamanb'iji ruuk' kamanik pan B'aqil Jarikaliil kuuk' ahcha'jan tinamit chije' ruuk' la to'onik keh puqulaab' reh Rub'anal ja'ar puqulaab' reh tinimit chije' puqulaab' winaqil la kikamana pan runaa' la q'orik loo'.

AHT'ALAMAJ:

La Rub'anal reh Ixiim Ak'al xirahchaa la Molaab' pan runaa' kirehb'aal rich'eet ak'un chije' loo' nruq'or la qa'keh tinamit xkirahchaa la juuj loo' chikib'an kamanik reh nkiye'em ruk'ux la rehb'aal cha'janik keh kotaq rich'eet ak'un chije' ak'un winaq chi riij la Tz'e'ra wach kamanik chije' tz'e'ra k'achariik; ruk'ux no'ooj jarikb'al Onteera Cha'janik keh rich'eet chije' ak'un winaq, nruq'or la Rub'anal re' ar nrub'anam kamanik q'oxq'al reh nrucha'jeem kotaq rich'eet ak'un chi riij la ch'ayooj, tz'e'ra yuhlanik, rusuqunaal chije' tz'e'ra ilooj.

AHT'ALAMAJ:

La Jarikaal Toj wila man cha yah nkamaj ta reh nrucha'jara kirehb'aal kotaq ak'un, ru'uum are' n'ajwi chikorpaji la Jarikaal Toj pan runaa' la q'orik loo', reh loo' chib'antaji q'oxq'al kamanik, la tz'ukik reh wach toj ja' ar la jalooj reh wa'xmay chije' nruye'ra ruk'ux kirehb'al kotaq ak'un chi riij la tz'e'ra wach k'achariik.

Pan b'anb'al reh la qa'sa kamanik la nruq'or la naq'achtz'ihb' a) reh lajuun 171 reh La B'aqinaal reh la Peraal Nim Tinamit reh Ixiim Ak'al,

Nrujik'aji

La:

**Ruk'ux no'ooj jarikb'aal pan runaa' La Tz'e'ra
Yuhlanik, Tz'e'ra Wach K'achariik Chije' Yakanik
Winaqiib'.**

► I B'IIHAAL

Ruk'ux B'aaqil

. **Lajuun. Ajwanik ren la Ruk'ux No'ooj Jarikb'al.** La ruk'ux no'ooj loo' wili reh la q'atik, miqsanik, tojonik chije' la kuxu'nsanik reh la tz'e'ra yuhlanik, tz'e'ra wach k'achariik chije' la Yakanik Winaq, B'aranik reh la tz'e'ra ilooj la pach ja'ar la to'onik reh la winaq tz'e'ra ilooj chije' la tojonik winaq pach la iil xb'antaji.

: **Lajuun. Rooqb'il.** Re' la rooqb'il k'amalb'ee reh la ruk'ux no'ooj loo':

- a. **Man mk'utara ta:** nrucha'jee la qa'sa tqee' reh la winaq chije' la k'utb'al wach keh la winaq tz'e'ra ilooj, chije' la ilanik reh man nk'utara la qa'sa raqooj chirij la winaq.
- b. **Tz'oo' cha'janik.** Reh onteera nruye'ra to'onik chi ju'jun chije' man junaj wach ru'uum reh nruye'ra cha'janik keh la winaq chije' reh nruwii' koon junpach tii cha la rehb'aal winaq.
- c. **Man tz'e'ra la tz'e'ra ilooj.** Chi rupaaam la ruk'ux No'ooj Jarikb'al loo', man qa'sa tz'e'ra reh je' tii ch'ayooj, tz'e'ra no'ooj reh la winaq tz'e'ra ilooj.
- d. **Nim b'aranik reh chije' la sa k'oojool:** chi paam onteera la kamanik nrub'antaji ruuk' la rich'eet ak'un re' ar nruye'ra junaj nim b'aranik reh sa chije' sa k'oojool, reh chikaa tii cha pan la k'achariik tinamit, ruuk' b'antajik pan runaa' rurehb'aal tz'e'ra ilooj, nru'iltaji la ak'un winaq ruuk' rehb'aal chije' nrucha'jara qa'sa nq'ortaji pan runaa'.
- e. **Man tz'e'ra n'iltaji wach la winaq:** Onteera winaq tz'e'ra ilooj wach, nru'iltaji chipaam onteera ruxaaq' la b'ejik, Toj ja'ar reh tz'aaq to'onik, je' junaj winaq tz'e'ra ilooj, man nkojoora chi rupaam ruwinaqiil, haab', imasil, ixoqil, nimb'al ruk'ux, puuqil chije' ch'ahqon cha qa'sa taqee'.

- f. **Rehb'aal reh nrukamani:** La q'orb'al chije' la qa'sa nrajwaam reh la winaq tz'e'ra ilooj, nru'ajwi pan oontera qa'sa nq'ortaji chi riij. Nrukamanb'ejj korik reh chikaa reh suq ruk'ux ruuk' ruq'orb'aal.
- g. **Korik ilooj reh la k'utb'al wach ruk'ux ruk'achariik junaj winaq:** ilooj la reh'b'aal winaq tz'e'ra ilooj reh nrucha'jeem ruk'ux ruk'achariik chije' la nimb'al ruk'ux chi paam la onteera pahqanik taqee', naq nruwii' reh b'aranik taqee' q'oxq'al.
- h. **Q'orkiil:** la winaq tz'e'ra ilooj re' nruwii' kib'ee chi paam la q'orkiil pan runaa' la kirehb'aal, kamanik wili koon nkiraqam chije' nkiye'em kiq'orkiil pan runaa' la b'ejik reh la k'amjik, la sik'inik reh ruchpach chije' qa' rukoor wili pan rutinamiit.
- i. **Nimkamanik pan runaa' k'achariik:** reh la winaq tz'e'ra ilooj nruye'ra keh to'onik reh la qa'sa nkajwaam reh wili nkiwii' korik chi paam kik'achariik, naak kisik'im la kuxu'nsanik reh la qa'sa nrub'antaja keh la winaq tz'e'ra ilooj chije' la k'amriib' qa'sa kajwaam.
- j. **Rejiib' b'ejik reh la kamanik:** La rulok' kamanik wili chi rupaam la ruk'ux no'ooj loo', wili reh nrub'antaji ruuk' junaj korik chije' tz'oo' kamanik.
- k. **Majaa' nntah waqxaqlaj ruhaab':** je' naq nntah rukoor nru'iltaji ruhaab' la winaq tz'e'ra ilooj chije' ka'wach wili reh nruq'orji jorumpa' ruhaab' wili, naq rujuuj k'utb'al wach man yah kiroo ta wili, nruq'ortaji majaa' nrub'an ta waqxaqlaj ruhaab'.
- l. **Miqsanik reh la reh'b'aal:** la kiroo miqsanik reh la reh'b'aal keh la winaqiiib' la qa'keh tz'e'ra ilooj, chiwaqta wach pan runaa' la qa'sa man kiroo ta xwii' koon reh rub'aqil chije' reh ruk'ux reh la tz'e'ra ilooj.

: **Lajuun. K'axamanik, kojoniik chije' ch'ahqon cha rukux no'ooj jarikb'al.** La ruk'ux no'ooj loo' re' ar nruk'axamjara chije' nrukojora ruuk' junaj suqwachiil ruuk' kiroo b'anik reh junaj korik b'ejik, la onteera kirooqb'il reh junaj rehb'aal, ch'ahqon cha ruk'ux no'ooj jarikb'al chije' molaab' taqee' eqehlil rachoos ru'uum la Peraal Nim Tinamit reh Ixiim Ak'al je' la rutz'o'iil nruchapam chii' ruuk' la ajwanik reh la ruk'ux no'ooj janeb'aal loo'. Onteera la qa'sa man kiroo ta wili aka chi rupaam je' qa' rukoor re' pan la ruk'ux no'ooj loo' wili reh ru'ajwi la Ruk'ux No'ooj Toj chije' toj reh b'ejik k'aa.

: B'IIHAAL

RUPAAT TZ'IHB'ANEEL CHIRIJ LA TZ'E'RA YUHLANIK, TZ'E'RA WACH K'ACHARIK CHIJE' YAKANIK WINAQIIB'.

---

‡ *Lajuun. Rupaat Tz'ihb'aneel chi rijj la Tz'e'ra Yuhlanik, Tz'e'ra wach K'achariik chije' la Yakanik Winaq.*

Xb'antaji la Rupaat tz'ihb'aneel chirijj La Tz'e'ra Yuhlanik, Tz'e'ra Wach K'achariik chije' Yakanik Winaqiib', tz'ihb'amaj taqee' chi rupaam la rukab' k'amal b'ee reh la peraal nim tinamiit.

| *Lajuun. Qa'sa rukamaniik la rupaat tz'ihb'aneel.* La Rupaat tz'ihb'aneel chi rijj la Tz'e'ra Yuhlanik, Tz'e'ra wach K'achariik, chije' la Yakanik Winaq, wili je' rukamaniik la qa'sa taqee' loo':

- a. Nrukamana je' joloom chije' nruq'orom la b'antajik reh kamanik taqee' ruuk' la k'ih puuq winaq kamanoon reh la Rub'anal wila' aka chi rupaam la tz'e'ra yuhlanik, Tz'e'ra wach K'achariik chije' la Yakanik winaq.
- b. Nnutzirsaji reh la tinamit kojoniik reh qa'sa nrub'antaji chije' b'ejjik reh la k'ih puuq winaq kamanoon reh Rub'anal chi rupaam la kamanik reh ruykanaril.
- c. Nruye'ara b'ejik chije' nruk'uhjtji pan runaa' la qa'sa nrucha'jeem la kamanik q'arooj cha chije' kamanik taqee' reh rukanarill chije' nnutz'irsaam qa'sa rukoor rukamaniik.
- d. Nru'iltaji chije' nrub'antaji la qa'sa taqee' loo': rulok' kamanb'al rulok' Q'iij chije' tz'uhkanik taqee' reh qaq'orkiil chije' la nim no'ooj, rulok' kamanik, rulok' k'uht reh ontera tinamitaal chije' pan junaj wi'b'al, nrukojora la imasil ixoqiil, la ka'ib' oxib' wach puuq winaq chije' la q'orb'al apha' wii' wilkee'.

- e. Q'ahsanik reh la rulok' kamanb'al reh nimaq winaq chije' tz'ukuuj nruye'em ruk'achariik la Puqulaab' Tinamitaal reh kotaq rich'et Ak'un.
- f. Nruye'ra ruk'achariik la nruk'am riib' reh la k'untanik taqee' reh la ilanik, ehtanik chije' la k'uhtjik reh la qa' taqee' nkiye' b'ee' reh la tz'e'ra Yuhlanik, la tz'e'ra wach K'achariik chije' Yakanik Winaq, chi kixelek loo' la b'antajik pan runaa' la rulok' reh miqsanik winaq pan rutinamiit.
- g. Nrub'antaji kamanik reh la tz'ihb'anik chije' kojoniq reh kamanik kuuk' k'ih tinamit reh ch'a'janik winaq.
- h. Nruye'ra aansil reh nru'iltaji kib'ih chije' kiq'orkiil la winaq Yakooj taqee'.
- i. Suhb'anik reh la qa'sa ik'inaq pan junaj (junaj) lok' reh la mahk ja'ar reh la k'uhlq'orik wili no'ooj reh, chalanaq reh k'ulumb'al reh rukamanik.
- j. Nruye' aansil ahp'a' re' wii' nru'ajwi, la b'ejkilaq reh k'uhtanik, ak' b'ejik chije' ruk'ux, wili riq'orkiil ruuk' la q'atik cha'janik, b'aranik chije' la k'utz re la qa'sa wili chi rupaam la wach ruk'ux no'ooj jarikb'al loo'.
- k. Nrub'antaji tun'anik kamanikruuk' la puuq winaqiib' chije' winaqiib' kamanoon reh la k'amal b'ee' reh Ixiim Ak'al qa'keh re' taqee' wili reh nkito'om la paat tz'ihb'aneel, reh onteera la qa'sa nkipahqaa.
- l. Nrub'antaji puqulaab' chipuuq tinamit reh la b'ee, nimaq kamanik chije' la ajwanik reh la rupaat tz'ihb'aneel.

·| **Lajuun. Puuq winaq reh kamanik.** La rupaat Tz'ihb'aneel re' la nruye'em ruk'ux chije' nruye'em ruk'achariik la ruk'ux no'ooj jarikb'al loo' chije' reh b'antajik chije' lok' kamanb'al taqee'. Reh nrub'ee je' rukoor la juuj loo'. Ruuk' la ajwanik reh nruwii' la kojoniik reh la ruk'ux no'ooj jarikb'al, la Rupaat Tz'ihb'aneel wili reh rukamaniik nrub'anam junaj ak' ja'ar nrilam taqee' la puuq winaqiib' reh kamanik b'anooj ruuk' la puqulaab' reh la Rub'anal chije' ruuk' la winaq ahtinamiit pan runaa' la tz'e'ra yuhlanik, tz'e'ra wach k'achariik chije' yakanik winaq.

▶ : B'HAAL

Q'ATIK, CHA'JANIK CHIJE' ILANIK REH LA WINAQIIB' TZ'E'RA ILOOJ.

⋮ **Lajuun. Q'atik.** Nk'axamajara reh q'atik, nruye'ra kiroo rulok' chije' nruye'ra reh man cha nwii' la tz'e'ra yuhlanik, la tz'e'ra wach k'achariik chije' la yakanik winaq, reh man n'ilacha chi paam la b'ee, naq chi paam cha wili ruuk' la qa'sa xrub'an reh xtz'uhki cha chije' reh la qa'sa tz'e'ra nrik'am cha.

⋮ **Lajuun. Cha'janik.** Re' la Ajamik b'anooj ruk'ux chije' kiroo kamanik reh la winaq k'amal b'ee ilooj koon reh nruwii' reh la winaq tz'e'ra ilooj chi'oki pan kamanik reh nruto'ora ja'ar kamanik reh rujarikaliil reh nntah nruye'em rub'ee la qa'sa tz'e'ra, nntah nrub'antaji ja'ar tz'e'ra n'iltaji rurehb'aal taqee', ja'ar reh la ehsanik chije' rukorpajanik.

La winaq k'amal b'ee taqee' ilooj koon, chi rupaam kik'ux kamanik, wili reh nkiqapam la rulok' juuj chije' reh rujarikaliil reh nruye'ra la cha'janik reh la winaq tz'e'ra ilooj.

⋮ **Lajuun. B'aranik.** Re' la Ajamik, ruk'ux chije' kiroo kamanik reh la winaq k'amal b'ee ilooj koon reh nruwii' reh la winaq tz'e'ra ilooj la rukorpajanik reh rub'aqil chije' reh runo'ooj, ja'ar reh la ikanik reh la k'achariik winaqiib' chije' ruuk' la uchpachil, ruuk' la cha'janik je' rukoor kihaab', imasil ixoqil je' la k'utb'al wach qab'ejik.

Chi paam la kamanik b'aranik nrajwaam nrupa qarji chije' ru'iltaji la qa'sa nkiq'or la winaq tz'e'ra ilooj. Nruye'ra rulok' kamanb'al reh junaj korikaal b'ee reh rukamaniik reh ruuk' ruhaab' chije' wach runo'ooj je' ruuk' la ak'un winaq taqee'.

|| **Lajuun. Winaq tz'e'ra ilooj.** Reh la qa'sa nrucha'jeem la ruk'ux no'ooj jarikb'al loo', wili reh ru'iltaji e' junaj winaq tz'e'ra ilooj la winaq re' aka reh ja'ar chi puuq, wili nkikOukwuchaj tz'e'ra qa' taqee', ch'ayooj reh rub'aaqil chije' reh runo'ooj, man suq ta ruk'ux, iil pan runaa' meeya je' la paxanik reh la peet rehbaal taqee', ru'uum la qa'sa tz'e'ra reh la qa'sa man kiroo ta ja'ar chamoj nki'ik'i ala pan runaa' la jarikaal k'aa. Ja'ar nkila' je' tz'e'ra winaq la uchpachil je' la winaq taqee' pan kiq'ab' wili koon reh nkilam la winaq tz'e'ra ilooj chije' la winaq taqee' xkik'saa ch'ayooj naq xkikol koon la winaq tz'e'ra ilooj je' reh la q'atik reh la tz'e'ra b'antajik.

·|| **Lajuun. Rehbaal taqee' reh la winaq tz'e'ra ilooj.** Re' rehbaal taqee' reh la winaq, ch'ahqon re' loo' taqee':

- a. Kihb'anik reh ruk'utb'al wach la winaq tz'e'ra ilooj chije' reh ruchpach taqee'.
- b. Korpajanik reh rub'aaqil, reh la wach runo'ooj chije' reh chi rupaam la k'achariik winaqjil.
- c. La korik k'achariik ruuk' ruchpach.
- d. To'onik Q'oxq'aal chije' wach juuj chije' junaj winaq q'ahsaneel chi paam la to'onik chije' to'onik reh nruk'axamam la q'orkiil chi paam la q'orb'al nruk'axamaj.
- e. To'onik chije' wach juuj chije' reh junaj q'ahsaneel reh rukorikaal la kamanik chi paam la wi'b'al reh ruto'onik. Reh la winaq taqee' rich'eet La Puqulaab' Tojb'al reh la Tinamit nruye'em la winaq taqee' ahto'ol k'aa taqee'.
- f. La winaq nruwii' koon chi paam la tinimit ahp'a' nkik'am aka chi rupaam onteera la b'ejik k'aa reh nkito'om la winaq tz'e'ra ilooj ru'uum ruyakanik.
- g. Korpajanik reh onteera wach la iil.

La cha'janik chije' la miqsanik reh la rehb'aal taqee' xkich'oq kipaam, man cha xkiye' ta rub'ee ja'ar tz'e'ra x'iltaji.

Ch'ahqon wili je' kib'ee nkolom je' nkicha'jeem la rukorikaal la rub'ee reh ruk'ux, reh onteera wach chije' reh la rehb'aal taqee'.

La rehb'aal taqee' wili chi paam la lajuun loo' reh reh onteera winaq nntah nruq'orom ntah nrajwaam, nntah nruch'oqra rupaam.

∴ **Lajuun. Miqsanik reh la rehb'aal.** La rehb'aal taqee' nkimiqaam, nkicha'jeem je' nruwii' je' ch'ahqon cha qa'sa re' taqee' loo': la k'achariik, la ruk'ux, la raxwinaq, la k'uhtanik, junaj kiroo ruk'achariik, la k'achariik ruuk' la uchpachil, korpajanik reh ruk'ux, la to'onik wach juuj, b'antajik chije' onteera la ch'ahqon cha ilooj ru'uum La B'aqinaal reh la Peraal Nim Tinamit, la ruk'ux no'ooj jarikb'al taqee', ilooj chije' la nim juuj reh ch'ahqon cha tinamit rahchamaj chi paam la Amaq'.

∴ **Lajuun. Su'b'anik may.** Chi rupaam ka'wach b'antajik ja'ar naq wili tz'e'ra q'orik, q'atanik ja'ar reh nrik'i ala pan runaa' la rehb'aal wili chi rupaam la ruk'ux no'ooj jarikb'aal, wili reh nruq'ortaji je' reh nkisuhb'eem chi wach la k'amal b'ee reh la tinamit chije' reh la winaq reh la jarikalil.

La suhb'anik wili nkik'aman aka rub'ee reh nntah qa' keh'eh nkik'utum.

∴ **Lajuun. Ilanik keh la winaq kiq'ahxa junaj cha tinimit.** Nntah la iil reh la lahtz'iil eqehliil wili reh la b'ejik qeh la winaq, la k'amal b'ee reh la winaq nkiye'em la ki tinamiit reh kiq'ahxa pan junaj cha tinamit wili nrub'anam la q'at taqee' loo':

- a. Nruto'om la kamanik reh nrucha'jeem chije' nrilam onteera la ahp'a' kib'ee la winaq reh ki'ik'i junaj cha tinamit reh ruq'atik chije' nrilam man nwii' la yakanik winaq.
- b. Nrilam la juuj taqee' reh kik'utb'aal wach, ja'ar la juuj reh rub'ee pan tinamit taqee' chije' la juuj reh ruuk' ruq'ahsb'aal kiroo' wilkee'.

Nrilam la qa' rukoor nkik'am aka kiib' la winaq taqee' chije' rich'eet je' nimaq winaq qa'keh re' nruch'ehlaam aka.

Jalanik q'orkiil reh nru'iltaji qa'sa xkikoj la winaq tz'e'ra taqee' xkib'an la yakanik winaq, la b'ee chije' la puuq winaq wilkee' chi paam la tz'e'ra kamanik reh la yakanik winaq, ja'ar ch'ahqon cha kamanik reh nkilam ahp'a' re' wilkee'.

||| **Lajuun. Q'orkiil reh la puqulaab' k'amal b'ee taqee'.** Naq la wach winaqiil chitay wili nraht'alii pan runaa' junaj qa'sa naak nruq'atara je' tii la wili chi rupaam la ruk'ux no'ooj jarikb'al loo', wili rukamaniik reh nruq'orom reh la winaq tz'e'ra ilooj pan runaa' la rucha'janik chije' b'aranik wili kiroo nkiye'em reh.

Je' La winaq tz'e'ra ilooj ko rich'eet, la wach winaqiil chituy nruq'ahsaam chi paam la Juzgado reh la kotaq ak'un chije' ak'un winaq reh la kehpjik reh la kamanik reh la cha'jinik.

Je' la winaq tz'e'ra ilooj re' ulaa', la k'amal b'ee wili koon re' rukamanik ruq'ahsaam pa la b'irsanik reh la wi'b'al chib'an rukamaniik.

RULOK' MIQSANIK PAN KITINAMIIT KEH LA WINAQIIB' YAKOOJ.

·||| **Lajuun. Qa'sa peet nrub'antaji.** Re' aka nkimiqsajl la winaqiib' yakooj, kore' chii' nq'orwi kuuk' la winaq k'utb'al wach reh rutinamiit ahp'a' aasamaj, qa'keh ah'eh nruye'ra ala ruuk' rucha'janik.

La Rub'anal Ixiim Ak'al nrilam qa' rukoor la miqsanik reh la tinamit ahp'a' x'aasji, qa'keh ah'eh nrupahqaam to'onik reh sachanik meeya pan runaa' la q'orik loo', re' ar nrucha'jeem la rurehb'aal reh nruwii' pan junaj wi'b'al.

La Puqulaab' Tojb'al reh la Tinamit, je' k'utb'al wach keh ko taq ak'un chije' ak'un winaq, nkilam rulok' reh la miqsanik keh la ak'un winaq majaa' Nntah waqxaqlaj ruhaab'.

Re' ar la Chituyb'al Q'orkilaal Junch'aq tinamit, ruuk' rukamanoon k'utb'al wach la tinamit, nruto'ora la Ah Ixiim Ak'al yakooj pan junch'aq cha tinamit, ruuk' la ajwanik reh cha'janik apha' wii' wili ruuk' la Rub'anal Ixiim Ak'al.

∴|| Lajuun. Rulok' reh miqsanik keh winaq. La Chituyb'al Q'orkilaal Junch'aq tinamit re' ar nrukamani kuuk' ch'ahqon cha je' reh keh ch'anqon cha tinamit apha' re' wii' ahaamaj la winaq yakooj, loo' reh kiroo nrumiqsaji la winaq, nru'iltaji man qa' n'ik'i reh la winaq chij'e nru'iltaji qa'sa re' xik'i pan ruk'achariik reh ru'uum xpani apha' wii' wili. Re' ar nruy'era reh la winaq yakooj kamanik reh ruch'uwsanik chije' ch'uwsanik reh runo'ooj reh chiwii' suq ruk'ux, ja'ar kiroo nrusujuri reh la wi'b'al reh la tinamit apha' kiroo nruwii' ka'ib' oxib' q'iij chije' nruwi' koon apha' chii' reh nrajwaam.

Naq nntah qa'sa tz'e'ra nrucha'jeem la yakooj winaq, re' ar kiroo pan kajla nrumiqsaji ala pan rutinamiit, naq la winaq nntah rujuuj taqee', la Chituyb'al Q'orkilaal Junch'aq tinamit nrukamani ruuk' la tinamit apha' aasamaj la winaq reh nrukorpiim rujuuj taqee' reh nrumiqsaji ala.

∴|| Lajuun. Rurehb'aal la winaq nrumiqsaji ala. La Chituyb'al Q'orkilaal Junch'aq tinamit re' ar nruye'em ruk'achariik la rehb'aal taqee' loo':

- a. Nruto'wi ruuk' la wi'b'al nrili ala iksanik keh winaq junch'aq tinamit, reh nruq'orwi kuuk' la puqulaab' kikamani pan runaa' la kamanik loo'.
- b. Nrub'anam kamanik reh rusuqunaal chije' ruch'uwsanik reh rub'aqil, runo'ooj chije' ruk'achariik reh la winaq yakooj, ruuk' la to'onik reh la Wi'b'al kikamanoon pan runaa' la suqunaal k'ahcariik.
- c. Nruto'wi reh nruq'orwi ruuk' ruchpach ja'ar winaq kaht'aliim wach pan la tinamit apha' aasamaj reh nrujaqara rub'ee reh nroki pan rutinamiit.

- d. Nrub'antaji q'orik kuuk' puqulaab' nkila' la iksanik keh winaq junch'aq tinamit chije' kamanoon k'utb'al wach la tinamit ja'ar ruuk' puqulaab' kikamani pan runaa' la yakanik winaq reh chikicha'jee chije' chikila' naq chije' naq xmiqsaji ala tii ahpá' wii' x'aasji.

||| **Lajuun. Pixanik pan runaa' la cha'jinik, b'aranik chije' la miqsanik keh winaq.** La tz'ihb'aneel reh Suqunaal Tinamit chije' la Chituyb'al Q'orkilaal Junch'aq tinamit re' ar nkiq'orwi, nkikamanb'eem, nkib'anam, nkitarab'am chije' nkilam la:

- a. Pixanik chi kixelek pan runaa' la cha'janik chije' b'aranik reh la winaq yakooj; chije'.
- b. Pixanik chi kixelek pan runaa' la miqsanik reh la winaq yakooj xa re' ruuk' la b'aranik reh la winaq nntah nrajwaam chimiqsaji ala.

▶ : B'IHAAL

PAN RUNAA' LA TOJ REH LA WA'XMAY TZ'E'RA YUHLANIK, TZ'E'RA WACH KAMANIK CHIJE' LA YAKANIK WINAQIIB'

• **Lajuun.** Nrutun'ji aka reh la naq'ach ahlb'al 6°. reh la lajuun 51 reh la Jarikaal Toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal nim Tinamit reh Ixiim Ak'al reh nruwii'koon je' loo'.

"6°. Keh la nkitojom ru'uum kimahk wili pan la lajuun taqee' wilkee' pan la

1 Q'AT REH LA 3 B'IHAAL

• **Lajuun.** Xjaltaji aka reh la ahlb'al 5°. reh la lajuun 107 reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

"5°. Ru'uum xniimwi rooq la rub'ankiil reh la nim tojonik wili reh la ma'xmays taqee' wilkee' pan la Q'at I chije' II reh la B'ihaal III reh a Juuj II reh Jarikaal toj."

• **Lajuun.** Xjaltaji reh la ahlb'al 6°. Reh la lajuun 108 reh Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

"6°. La Wa'xmays b'anooj chi kii ak'un winaq majaa' nntah waqxaqlaj kihaab', la peet tz'irsanik nruqap naq la winaq tz'era ilooj nrub'an waqxaqlaj ruhaab'."

• **Lajuun.** Xjaltaji reh la lajuun 150 Bis Reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

“150 Lajuun Bis. Tz’e’ra k’achariik chi kijj ak’un winaq majaa’ nntah waqxaqlaj kihaab’. Qa’keh nrub’an reh junaj winaq majaa’ nntah waqxaqlaj ruhaab’ ja’ar majaa’ nntah runo’ooj, ch’ayooj, qa’sa tz’e’ra reh runo’ooj, kimik ja’ar nrub’anam reh la ak’un wina chik’ulwuchaj qa’sa taqee’ loo’, nrub’anara reh chitoj ruuk’ chaqb’al ruuk’ ka’ib’ chii’ jo’oob’ haab’, ja’ar tojonik reh ch’ahqon cha rumahk.

. ∴ **Lajuun.** Xjaltaji la lajuun 151 reh la Jarikaal toj, Runimaliil k’amal b’ee Q’orik Naq’ach ahlb’al 17-73 reh la Malooj Korikb’al reh Peral Nim Tinamit, la nwii’ koon je’ loo’:

“151 Lajuun. Iksanik reh kimik nq’ahsji ru’uum yuhlanik. Qa’keh nraht’aliim wili rukimik la nq’ahsji ru’uum yuhlanik, nruq’ahsaam reh junaj cha winaq, nruk’amara aka pan chaqb’al ka’ib’ chii’ kajib’ haab’. Je’tii la winaq tz’e’ra ilooj majaa’ nntah waqxaqlaj ruhaab’ ja’ar winaq majaa’ nntah runo’ooj, la toj nruniimwi”.

. | **Lajuun.** Xjaltaji reh la lajuun 156 Bis Reh la Jarikaal toj, Runimaliil K’amak B’ee Q’orik Naq’ach ahlb’al 17-73 reh la Malooj Korikb’al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii’ koon je’ loo’:

“156 Lajuun Bis. Kamanik keh ak’un winaq majaa’ nntah waqxaqlaj kihaab’ chi rupaam tz’e’ra kamanik man nruye’ ta suq ruk’ux. Qa’ keh nrupayaj winaq majaa’ nntah waqxaqlaj kihaab’ pan tz’e’ra kamanik nrehsaa suqunaal reh ruk’achariik, cha’jinik chije’ rusuqunaal ruk’achariik, nroji pan chaqb’al reh ka’ib’ chii’ kajib’ haab’ chije’ nrutojom veinte mil chii’ cien mil quetzales.”

. | **Lajuun.** Nrukorpaji la rub’ih reh la B’ihaal III reh la juuj II reh la Jarikaal toj, Runimaliil k’amal b’ee Q’orik Naq’ach ahlb’al 17-73 reh la Malooj Korikb’al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii’ koon je’ loo’:

**“BI’HAA: REH LA WA’XMA Y CHIRIJ QA’RUKOOR NKAJAAM
KIK’ACHARIK LA WINAQIIB”**

· ∴ **Lajuun.** Nruorporaji la rub'ih reh la Q'at I reh la B'ihhaal III reh la juuj II reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

“I Q'AT Reh la Tz'e'ra Yuhlanik”

· ∴ **Lajuun.** Nruorporaji la lajuun 173 reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

“173 Lajuun. Ch'itooj Yuhlanik. Qa'keh, ruuk' tz'e'ra ch'ayooj chije' tz'e'ra no'ooj, nroki pan rixoqil junaj ixoq, rukaqrum ja'ar ruchii' ruuk' junaj cha winaq, ja'ar nrutihz'aam reh qa' reh rub'aqil chije' qa'sa, apha ja'ar nrub'anam reh la winaq chitihz'aa reh pan rub'aqil, nroji pan chaqb'al reh waqxaqii'b' chii' kab'laj haab' pan chaqb'al.

La wa'xmay loo' nb'antaji ne'eh naq la winaq majaa' nntah kajlaj ruhaab', ja'ar naq la winaq man pan rulok' ta wili runo'ooj, kore'eet nntah tz'e'ra ch'ayooj chije' tz'e'ra no'ooj. La tojonik nruye'ra ruuk' la ilanik reh ch'ahqon cha wa'xmay.

· ∴ **Lajuun.** Nye'ra aka la lajuun 173 Bis Reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

“Lajuun 173 Bis. Ch'ayooj yuhlanik. Qa' keh, ruuk' tz'e'ra ch'ayooj chije' tz'e'ra no'ooj, nrub'anam qa'sa taqee' reh yuhlanik reh junaj cha winaq, reh la tz'e'ra runo'ooj, naq nntah rumahk reh junaj tz'e'ra yuhlanik nruye'ra reh jo'oob' chii' waqxaqii'b' haab' pan chaqb'al.

La wa'xmay loo' nb'antaja naq la winaq majaa' nntah kajlaj ruhaab', ja'ar naq la winaq nntah runo'ooj, kore'eet nntah tz'e'ra ch'ayooj chije' tz'e'ra no'ooj. La tojonik nruye'ra ruuk' la ilanik reh ch'ahqon cha wa'xmay.

· || **Lajuun.** Nrukorpaji la lajuun 174 reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peral Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

"174 Lajuun. Nimsajik rooq reh la tojonik. La tojonik ru'uum la wa'xmay wilkee' pan la lajuun xi'ik'i tii, nruniimwi rooq pan la qa'sa taqee' loo'.

1°. Naq ka'ib' oxib' winaq ki'oki pan la b'antajik.

2°. Naq la winaq tz'e'ra ilooj nim winaq cha, wili rukimik, rub'aqil mayah kiroo ta chije' runo'ooj, ja'ar ru'uum tz'aplaq chii'.

3°. Naq la nrub'an rumahk nrukoj ch'ihch' chije' k'ahaa'il, oq'oom ye'al wurik, chije' ch'ahqon cha oq'oom nrukoj rukimik la winaq chije' man cha ntihki ta nruq'or qa'sa rajwaam.

4°. Naq nb'antaji reh la winaq naq naak roy'eem sa ruxiluu' chije' naq nwii' koon je' loo' ru'uum la qa'sa xkib'an reh.

5°. Naq la qa'keh nrub'an rumahk re' ruchpach reh la tz'e'ra ilooj, qa'keh nruye'em ruk'uhtanik, qa'keh eh ye'ooj koon pan ruq'ab' ja'ar ruuk' qa'keh k'ulumaj, qa'keh'uuk' k'ulumaj, qa'keh'uuk' wili ja'ar qa'keh'uu' xwii' la winaq tz'e'ra ilooj ja'ar junaj ruchpach wach juuj.

6°. Naq la ahb'anal rumahk nrik'saa kimik nq'ahsji ruuk' yuhlanik reh la tz'e'ra ilooj.

7°. Naq la ahb'anal rumahk re' junaj kamanoon reh tinamit chije' junaj winaq nim runo'ooj naak rukamani.

. :|| **Lajuun.** Nrukorpaji la b'ih reh la Q'at V reh la B'ihaal III reh la Juuj II reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peral Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

“ | Q'AT Reh la wa'xmay chi riij la qa' rukoor nkajwaam kik'achariik la winaqib' ”.

. :|| **Lajuun.** Nrijaltaji la Lajuun 188 reh la jarikaal toj, k'amal b'ee q'orik naq'ach ahlb'al 17-73 reh la La Malooj Korikb'al Reh Peral Nim Tinamit, la qa' keh nwi' koon je' loo':

188 Lajuun. K'utunik reh la yuhlanik. Qa' keh re' nrub'an, je' nrub'an reh junaj cha winaq chib'an, la qa' taqee' reh la yuhlanik chiwach kotaq rich'eet ak'un je' winaq qo nawii' ruuk' kimik reh rub'aqil ja'ar reh rujoloom, wili nkitz'apaam pan runaa' ru mahk reh oxib' je' jo'oob' haab'.

. :|| **Lajuun.** Nrukorpaja la lajuun 189 reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amalb'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peral Nim Tinimit, la nwii' koon je' loo':

“Lajuun 189. Ikanik reh ka'yik chije' ye'linik reh qa' taqee' pan runaa' yuhlanik keh winaq majaa' nntah waqxaqlaj kihaab'. Nrutaqara pan chaqb'al oxib' chii' jo'oob' haab' la qa'keh:

- a. Nruye'em wi'b'al keh winaq majaa' nntah waqxaqlaj kihaab' chije' nntah kino'ooj chikila' la ka'yik keh nimaq winaq apha' wili yuhlanik.
- b. Nruye'em wi'b'al chiki'oki la winaq majaa' nntah waqxaqlaj kihaab' reh nkilam k'ayik keh nimaq winaq apha' wili yuhlanik.
- c. Nruye'em keh winaq majaa' nntah waqxaqlaj kihaab' qa' taqee' pan runaa' yuhlanik.
- d. Nruye'em wi'b'al keh la winaq majaa' nntah waqxaqlaj kihaab' chikik'am qa' taqee' pan runaa' yuhlanik.

· ||| **Lajuun.** Nrukorpaji la lajuun 190 reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peral Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

“190 Lajuun. Ju'unik pan la yuhlanik k'achariik reh junaj winaq. Qa'keh nruju' riib' pan ruk'ux k'achariik junaj winaq, nruk'amam tz'ihb'anik, tz'irsanik, q'orik, aach'al ka'ib' oxib' wach chije' aach'al reh rub'aqil, reh nrub'anam qa'sa taqee' tz'e'ra reh la winaq nroji pan chaqb'al junaj chii' oxib' haab'.

Re' ar loo' reh la winaq naq nntah qa' q'oroj reh nruk'amam, nrukojom chije' nrujalam, reh nrub'anam qa'sa taqee' tz'e'ra chi riij junaj cha winaq, tz'irsanik b'anoj wach juuj chije' pan keematz'ihb' ja'ar b'irsanik pan runaa' yuhlanik reh junaj winaq, uchpachiil ja'ar junaj cha, wilkee' wach juuj chi kiwach winaq chije' kihb'amaj, chi riij la rujawinaq reh la qa' taqee' loo'.

Nroji pan chaqb'al la qa'keh nruz'irsaam, nruk'utum chije' nruye'em la qa'sa raqooj ja'ar la aach'al pan runaa' qa'sa nq'orwi la lajuun loo'.

· ||| **Lajuun.** Nrukorpaji la rub'ih reh la Q'at VI reh la B'ihaal III reh la Juuj II reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peral Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

“ | Q'AT Reh la wa'xmay reh Tz'e'ra wach Yuhlanik”

· ||| **Lajuun.** Nrukorpaji la lajuun 191 reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peral Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

“191 Lajuun. K'achariik, to'onik ja'ar nruye'era wi'b'al ren ahchii'. La tz'e'ra ilanik reh junaj nim winaq ruuk' la k'achariik, to'onik ja'ar nruye'ra wi'b'al reh nrub'anam riib' junaj ahchii', nrutaqara pan chaqb'al jo'oob' chii' lajeeb' haab', chije' nrutojom ka'k'ahl lajeeb' chii' jo'k'ahl mil q'uuq'.

• :||| **Lajuun.** Nrukorpaji la lajuun 192 reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

“192 Lajuun. K'achariik, to'onik ja'ar nruye'era wi'b'al ren ahchii' naq wili qa'sa nimaq chi riij. Nruniimwi rooq la tojonik wili chi rupaam la lajuun xi'k'i la qa' taqee' loo'.

- a. Naq xb'anara tz'e'ra ahchii' reh la winaq naak roy'eem naq ruxiluu'.
- b. Naq la qa'keh nrub'an rumahk re' ruchpach reh la tz'e'ra ilooj, qa'keh nruye'em ruk'uhtanik, qa' keh'eh ye'ooj koon pan ruq'ab' ja'ar ruuk' qa'keh k'ulumaj, qa'keh'uuk' xk'ulub'ji, qa' keh'uuk' wili ja'ar qa'keh ah'uuk'xwii' la winaq tz'e'ra ilooj ja'ar junaj reh rutuut rutaat.
- c. Naq ruk'aa chije' n'ik'i ala pan runaa' la winaq.”

• :||| **Lajuun.** Nrukorpaji la lajuun 193 reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

“193 Lajuun. Tojooj Yuhlanik kuuk' winaq majaa' nntah waqxaqlaj kihaab'. Qa'keh talam riib' chije' junaj cha winaq ruuk', nrajwaam nruyuhlaam junaj winaq majaa' nntah waqxaqlaj ruhaab', nruye'em ja'ar nrusujum meeya, chije' junaj cha wach, kore'eet man xtihki ta, nrutoqara pan chaqb'al jo'ooob' chije' waqxaqiib' haab', la tojonik nruye'ra ruuk' la ilanik reh ch'ahqon cha wa'xmay.

• :||| **Lajuun.** Xjaltaji reh la lajuun 193 reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

193 Lajuun Bis. Tojonik ru'uum Ye'enik ja'ar to'onik reh nb'anara ahchii' reh junaj winaq. Qa'keh reh reh je' winaq chije' reh junaj cha winaq nrusujum meeya chije' junaj cha sij ru'uum ruto'onik reh junaj yuhlanik ruuk' junaj nim winaq, ntihki man ntihki wili reh nroji tz'ahpa oxib' chii' jo'ooob' haab'.

: ☉ **Lajuun.** Nrujaltaja la lajuun 194 reh la Jarikaal Toj, runimaliil k'amal b'ee Q'orik naq'ach ahlb'al 17-73 reh la korikb'al peraal nim tinamiit, nwii' koon je' loo':

194 Lajuun. B'antajik reh qataqee' pan runaa' Yuhlanik reh kotaq ak'un rich'eet kihaab'. Qa'keh re' nrub'an la tz'e'ra kamanik loo' reh yuhlanik wili nro'neem kiq'orb'al kotaq ak'un je' tunumaj, reh junaj je' reh k'ih ak'un winaq je' nath nrutihki nruk'axamam, chi paam la qa' taqee' reh yuhlanik ja'ar je' la nroqsaa la nawajwaam nayuhlani, nkitz'apji waqiib' chii' lajeeb' haab' chije' junaj tojonik puwaq reh -cincuenta mil a quinientos mil quetzales-.

: . **Lajuun.** Nrujaltaji la lajuun 195 reh la Jarikaal Toj, runimaliil k'amal b'ee Q'orik naq'ach ahlb'al 17-73 reh la korikb'al peraal Nim Tinamiit, nwii' koon je' loo':

"195 Lajuun Bis. K'ayanik chije' la nimsanik reh la qa' taqee' pan runaa' Yuhlanik keh ak'un winaq. Qa'keh re' nrutz'irsa ne'eh, nrub'irsaa, nruye', nruk'ayaj, nruq'ahsaa ch'ahqon cha tinamit, nruk'ut, nrusujum keh la winaq, je' ch'ahqon cha qa' taqee' wili rub'ee keh la rich'eet winaq je' la winaq nntah nrutihki nruk'axamam reh qa'sa naak rukojoora raach'al, re' ar wili nroji tz'ahpa waqiib' chii' waqxaqiib' haab' chije' nrutojom -cincuenta mil a quinientos mil Quetzales-."

: : **Lajuun.** Xjaltaji reh la lajuun 195 reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

"195 Lajuun Ter. K'amjik reh qa' taqee' pan runaa' Yuhlanik keh ak'un winaq majaa' nntah waqxaqlaj kihaab'. Qa'keh nraht'aliim pan runaa' loo' chije' nruk'am qa' taqee' pan runaa' Yuhlanik, reh junaj, ka'ib' oxiib' ak'un winaq majaa' nntah waqxaqlaj kihaab' ja'ar nntah nkitihki nki'axamam qa'sa naak rik'i, pan b'antajik reh Yuhlanik chije' la qa'sa nrub'an nareej, wili reh nroji tz'ahpa ka'ib' chii' kajab' haab'."

: : **Lajuun.** Xjaltaji reh la lajuun 195 reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

“195 Lajuun Kajib’ Pach. Kojonik reh b’antajik kuuk’ winaq reh junch’aq cha tinamit reh nruyakara ak’un winaq majaa’ nntah waqxaqlaj kihaab’. La qa’keh nto’wi, nrub’an, nruch’oq chii’ chije’ nruye’ wib’al chib’antaji la wa’xmay tz’ihb’amaj pan la Q’at loo’, pan b’antajik ahp’a kichali winaq reh junch’aq cha tinamit, wili reh nroji tz’ahpa waqiib’ chii’ lajeeb’ haab’ chije’ nrutojom reh cien mi chii’ quinientos mil quetzales.”

: ∴ **Lajuun.** Xjaltaji reh la lajuun 195 Jo’oob’ Pach, reh la Jarikaal Toj, Runimaliil k’amal b’ee Q’orik Naq’ach ahlb’al 17-73 reh la Malooj Korikb’al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii’ koon je’ loo’:

“195 Lajuun Quinquies. Ahpa’ nniimwi rooq la tojonik. La toj keh la wa’xmay wilkee’ pan la Lajuun taqee’ 173, 188, 189, 193, 194, 195, 195 Bis, 195 Ter, nruniimwi rooq ka’ib’ oxib’ leh naq la tz’e’ra ilooj majaa’ nntah waqxaqlaj ruhaab’ chije’ xi’k’i tii la reh kajlaj ruhaab’, pan oxib’ kajib’ leh naq la tz’e’ra ilooj majaa’ nntah kajlaj ruhaab’ chije’ ka’ib’ reh tojonik naq la tz’e’ra ilooj majaa’ nntah lajeeb’ ruhaab’.

: | **Lajuun.** Korpajanik reh la lajuun 197 reh la Jarikaal toj, Runimaliil k’amal b’ee Q’orik Naq’ach ahlb’al 17-73 reh la Malooj Korikb’al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii’ koon je’ loo’:

“197 Lajuun. Pan runaa’ la Toj. Reh la b’antajik ruuk’ toj pan la wa’xmay wilkee’ pan la B’ihaal II reh la Juuj II reh la Jarikaal loo’, wili keh la qa’ taqee’ loo’:

1°. B’antajik chi wach tinamit nrutarb’aji ruuk’ la Wach winaqiil Chituyb’al’

2°. La sachooj rumahk ruuk’ la winaq’ tz’e’ra ilooj chije’ ruuk’ k’utul wach man nruq’or ta la ehsanik reh la tojonik la qa’keh xrub’an rumahk, chije’ man rehsaa ta ala la tojonik ye’ooj cha.

3°. La b’antajik reh la tojonik nntah reh nruch’oqom koon riib’, nruch’oqora paam ja’ar nruchupura pan runaa’.

4°. La Puqulaab' Tojb'al reh la Tinamit nrub'anam riib' je' junaj pahqaneel reh tojonik naq la tz'e'ra ilooj majaa' nntah waqxaqlaj ruhaab' chije' nntah nrutihki ratalam ja'ar nntah qa'keh nruq'orwi pan runaa', ja'ar naq wili k'aa chi kixelek la nq'orwi pan runaa' chije' la tz'e'ra ilooj pan runaa' wili qa'sa. Pan runaa' onteera nrilam man nsahchi rurehb'aal la rich'eet ak'un.

5°. La Wach winaqiil Chituyb'al nrub'anam riib' je' la qa'keh nq'orwi pan runaa' winaq, naq la tz'e'ra ilooj katal sa wach nntah rumeeya.

6°. La Ahwalaq taqee' wili pan kiq'ab' nkiq'orwi pan runaa' la k'uxb'al, naq je' laa' nrupahqaa' la tz'e'ra ilooj chije' naq je' re' nrupahqaa la nq'orwi pan runaa'."

: | **Lajuun.** Korpajanik reh la lajuun 198 reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

"198 Lajuun. Toj ojonaq chi riij ch'ahqon cha Toj. La qa'keh wili pan runaa' rumahk la nq'orwi pan runaa' la B'ihaal III reh la Juuj II reh la Jarikaal Toj nruy'era reh ch'ahqon cha tojonik je' loo':

1°. Je' tii la winaq ahb'anal rumahk reh junaj cha tinamit, nrukajara ala reh la tinamit ne'eh nrukuxu'nsaa la toj ye'ooj reh ru'uum rumahk.

2°. Je' tii la ahb'anal rumahk re' junaj winaq Q'oxq'aal, nrehsji reh rujuuj chije' nntah cha nruye'ra wi'b'al reh chib'an rukamaniik ka'ib' pach reh la toj xye'era reh.

3°. Je' tii la ahb'anal rumahk re' ru'uum rukamaniik, nntah cha nruye'ra wi'b'al reh nrub'anam rukamaniik ja'ar nntah cha nrukamani ka'ib' pach reh la toj ye'ooj reh ru'uum rumahk xrub'an.

4°. Ruuk' la toj ye'ooj ja'ar nruq'atara wach naq la wa'xmay b'anooj ik'inaq ala pan runaa' junaj kamanik ja'ar junaj b'antajik."

: :| **Lajuun.** Xjaltaji reh la lajuun 202 Ter, reh la Jarikaal Toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peral Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

"202 Lajuun Ter. Yakanik Winaq. Re' junaj wa'xmay yakanik winaq la taranik, b'ensanik, q'ahsanik, chapanik, ja'ar k'amjik reh junaj winaq reh tz'e'ra nru'iltaji.

La qa'keh nrub'an la wa'xmay loo' wili reh nroji tz'ahpa waqxaqiib' chii' waqxaqlaj haab' haab' chije' junaj tojonik trescientos mil chii' quinientos mil quetzales. Man je' yu' nruk'amara la q'orb'al reh la tz'e'ra ilooj je' tii' nruq'orom ja'ar reh xraa ja'ar nruq'orom jare' la nq'rowi pan runaa'

Reh la k'axamanik reh la Yakanik Winaq, nruk'axamajara la Tz'e'ra wach K'achariik reh: b'antajik ahchii' reh junaj cha winaq, junaj cha wach tz'e'ra Yuhlanik, la kamanik b'anooj ruuk' aaansil, tz'e'ra kamanik, ahpaqal limooxna, ahb'anal kamanik chije' man tojorata reh, kamanb'al, k'ayinik winaq, k'ayinik paam b'aqil winaq, k'amjik keh ak'un winaq majaa' nntah waqxaqlaj kih'aab' reh chikib'an qa'sa taqee' tz'e'ra pan tinamit, k'amjik man pan rulok' junaj sa ak'un, man pan rulok' b'antajik reh k'amjik ak'un, qa' taqee' pan runaa' yuhlanik, man suq ta b'anooj ak'un chije' junaj tz'e'ra ja'ar man suq ta k'ulub'."

: :| **Lajuun.** Xjaltaji reh la lajuun 202 Quáter, reh la Jarikaal Toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

"202 Lajuun Quáter. Tojonik ru'uum Yakanik Winaq. Qa'keh reh reh je' winaq chije' reh junaj cha winaq nrusujum meeya chije' junaj cha sij ru'uum ruto'onik reh tz'e'ra nru'iltaji wach la winaq aht'alamaj je' Yakanik Winaq, wili reh nroji tz'ahpa waqiib' chii' waqxaqiib' haab'.

La toj wili pan la Lajuun taxaaj nruiimwi rooq ka'ib' oxib' leh wi la sujunik meeya ja'ar la ch'ahpon cha sij re' pan runaa' tz'e'ra nru'iltaji junaj ak'un winaq majaa' nrub'an ta kajlaj ruhaab', chije' nrub'anam ka'ib' pach la tojonaq la ak'un majaa' nntah lajeeb' ruhaab'.

: **Lajuun.** Nrukorpaji la lajuun 204 reh la Jarikaal Toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la Malooj Korikb'al reh Peraal Nim Tinamit, la nwii' koon je' loo':

“204 Lajuun. Ahpa' nniimwi rooq la tojonik. La tojonik wilkee' chi rupaam la ch'ahqon cha Lajuun taqee' nntah taxaaj nruniimwi rooq pan roox leh, wi n'ik'i la qa' taqee' loo':

1. Wi la alq'anik, tz'apanik ja'ar la chapanik n'ikia ala reh oxib' q'iij.
2. Wi pan la mahk nb'antaji xwii' q'orik reh nrukansaji la tz'e'ra ilooj, man xkila' ta looq' tz'e'ra xkila' la winaq.
3. Wi la mahk xkib'an ka'ib' oxib' winaq.
4. Wi xkehsaa Raansil reh nruq'orom qa'sa nrajwaam la tz'e'ra ilooj, la ehsanik loo' ruuk' junaj ajwanik chije' nntah qa'.
5. Wi la winaq tz'e'ra ilooj xsahchi cha runo'ooj ka'ib' oxib' q'iij chije' xwii' koon je' laa'.

Wi la toj nq'orwi pan runaa' la wa'xmay pan la Lajuun 191, 192, 193 Bis, 195 Ter, 195 Quáter, 202 Ter chije' 202 Quáter, la toj nruniimwi rooq roox leh pach wi n'ik'i ala qa' taqee' loo':

- a. Naq nwii' k'aa.
- b. Nwii' junaj tz'e'ra k'ulub', jalwik reh junaj sa ak'un ruuk junaj cha, je' tii nruwii' rak'uun chije' jalwik reh rukoor k'achariik.
- c. La winaq tz'e'ra ilooj nntah nrutihki nruq'orom qa'sa nrajwaam, k'axamanik ja'ar nimaq winaq.
- d. La ahb'anal rumahk re' ucpachil reh la tz'e'ra ilooj, re' qa' keh xruye' ruk'uhtanik, nrucha'jee, ja'ar ruchniib', la xi'b'an ruchniib', wili ruuk' ja'ar la xwii' ruuk' la tz'e'ra ilooj ja'ar junaj reh rutuut rutaat.

- e. La ahb'anal rumahk nrukoj ch'ihch', oq'oom ye'al wurik, ch'ahqon kamanb'al ja'ar ch'ahqon cha oq'oom nrukoj kimik reh la winaq tz'e'ra ilooj.
- f. Wi la winaq tz'e'ra ilooj naak nroy'eem sa ruxiluu'.
- g. La ahb'anal rumahk re' junaj kamanoon reh tinamit ja'ar nrub'an kamanik reh qa'sa xik'uhtaa riib'.

La toj reh la winaq loo' nruniimwi rooq pan oxib' leh wi la mahk wili pan la Lajuun 201 chije' 203, la mahk xb'antaji je' tii wili k'orkiil reh la ahb'anal rumahk ja'ar la tz'e'ra ilooj majaa' nntah waqxaqlaj ruhaab' xa re' xib'an tii kajlaj ruhaab', pan oxib' kajib' leh naq la tz'e'ra ilooj majaa' nntah kajlaj ruhaab' xare' xrub'an tii lajeeb' ruhaab', chije' ka'ib' pach naq la tz'e'ra ilooj majaa' nntah lajeeb' ruhaab'."

: || **Lajuun.** Rukorpaja la lajuun 238 reh la jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la korikb'al peraal nim tinimit, la qa'keh nwi'koon je' loo':

238 Lajuun. Je' nruwii' junaj sa xilu'. Qa' keh winaq nrub'an je' tii naak nroy'eem chije' je' nruwii' sa ruxiluu' naq man re' ta je' re', ru'uum rajwaam nruwii' reh la rehb'aal reh junaj ixoq je' laa', nkichapam reh nroji tz'ahpa reh oxib' chii' jo'oob' haab' chije' junaj tojonik reh naq nraa ne'eh n'ili cha reh -diez mil a cien mil quetzales-

La ch'uwsaneel, winaq nkito' la ch'uwsaneel je' la ahk'amal xiu' nkito'wi ruuk' la qa'sa nrub'antaji, pan runaa' la tojooj ilooj koon, nruk'uhli pan runaa' ruuk' la kiroo ehsanik reh la kamanik reh kiwa'riik nruwii' la rukab' pach reh la tojooj xwii' koon.

: ·|| **Lajuun.** Nrukorpaji la Lajuun 239 reh la Jarikaal Toj. Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la korikb'al peraal nim tinamit, qa'keh nwii' koon je' loo':

239 Lajuun. Jalanik reh junaj sa ak'un ruuk' junaj cha sa ak'un. La winaq nrujal junaj sa xilu' ruuk' junaj cha wili reh nrutojom ruuk' nroji tz'ahpa waqxaqiiib' chii' lajeeb' haab' chije' ruuk' junaj tojooj reh nrili cha reh cien mil a quinientos mil quetzales.

: || **Lajuun.** Nrujaltaji la Lajuun 240 reh la jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la korikb'al peraal nim tinamit, la qa'keh nwii' koon je' loo':

240 Lajuun. Ehsanik Chije' Jalanik Reh rukoor ruk'achariik. Nruk'amam aka nroji tz'ahpa jo'oob' chii' waqxaqiib' haab' chije' junaj tojonik ren cien mil quiniyetos mil quetzales, reh qa' keh:

1. La qa'keh man je' rukoor naak rub'anam rukamaniik chi rupaam la k'uxlanb'al winaq, onteera qa'sa nrujal la qa' rukoor wili la winaq, ja'ar la qa' keh wili runo'ooj pan runaa' la kamanik nrujalam qa la juuj kiroo.
2. Qa'keh rukihb'aam je' nruk'utum junaj ak'un ruuk' la ajwanik reh nrusacham wach la rehbaal taqee' reh la winaq je' la qa' rukoor wili la winaq.
3. Nrub'anam junaj juuj man re' ta je' rukoor ru'uuum nntah la winaq chije' nruye'em ruq'orkiil man je' rukoor reh nkiq'utum wach kitaat.

La winaq kamanoon reh la tinamit wili runo'ooj nruq'orom je' nruz'ihb'aam la qa' taqee' man kiroo ta wili chi rupaam la k'uxlanb'al winaq, wili reh nroji tz'ahpa ruuk' waqiib' chii' lajeeb' haab' ja'ar nntah rutz'aaq kijuuj reh nkikamani ru'uuum la k'ih qa'sa nkikojom reh.

: || **Lajuun.** Xjaltaji la Lajuun 241 Bis. Reh la Jarikaal toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la korikb'aal Peraal nim tinamit, la qa'keh nwii' koon je' loo':

241 Lajuun Bis, Man pan rulok' ta k'amjik Ak'un. La qa'keh nrajwaam nruolo'om junaj sa ak'un reh nruwii' ruuk', nruz'irsaa je' nruye' reh junaj cha winaq je' puwaq je' ch'ahqon cha sij, ntihki je' man ntihki ruk'am sa ak'un, wili reh nroji tz'ahpa oxib' chii' jo'oob' haab' chije' junaj tojonik meeya veinte mil chii' cien mil quetzales.

: || **Lajuun.** Ntiqara aka reh la Lajuun 241 Ter reh la Jarikaal Toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 1773 reh la korikb'aal Peraal nim Tinamit.

241 Lajuun Ter. Man pan rulok' ta k'amajik Ak'un. La kamanoon reh tinamit, la wili runo'ooj chirij la kamanik, nruye'em b'ee, je' nruz't'ihb'aam junaj loq'ooj reh junaj sa ak'un, naq la juuj nro'neem reh nruk'utum wach man kiroo ta chije' kore'eet la juuj wili reh onteera tinamit man kiroo ta je' apha' re' wii' xi'ik'i jalanik wach rujuuj la rich'eet ak'un je' onteera wach q'orkiil nrupahqaa la ruk'ux no'ooj jarikb'al, reh nrub'anra korik junaj loq'ooj reh junaj sa ak'un wili reh nroji tz'ahpa waqiiib' chii' lajeeb' jaab' ja'ar reh nrili cha re' ar nrutojom ciencuenta mil chii' cien mil quetzales.

: ||| **Lajuun.** Ntiqra ruuk' la lajuun 301 bis ruuk' la jarikaal Toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al reh la korikb'aal peraal nim tinamit, la qa' keh nwii' koon je' loo':

"301 Lajuun Bis. Man kiroo ta k'ayooj ren la paam b'aqiiil. Qa'keh nwii' chi rupaam la oqsanik, k'ayinik kojoniik reh paam b'aqil reh k'achlaq winaq chije' kiminaqiiib' cha, nroji tz'ahpa jo'oob' chii' lajeeb' haab'.

: ·||| **Lajuun.** Nrukorpaji la naq'ach ahlb'al 4°. Reh la lajuun I reh la Ruk'ux B'aqil reh onteera la jarikaal Toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach 17-73 reh la korikb'aal peraal nim tinamit chije' rujalanik taqee' qa'keh nwii' koon je' loo':

"4°. Ru'uum tz'e'ra nkila' la winaqiiib': reh rub'aqil, rujoloom je' qa' rukor nruk'ar riib'. La peet qa'sa nk'utani cha re' la aansil pan runaa' winaq taqee' je' qa' taqee'. La rukab' je' la yo'nsanik reh winaq taqee' chije' onteera no'ooj reh la winaq la nroqsaa cha iil reh ruk'ux, nrukansaa la rusukumaal la winaq, nrujoq' la korik k'ehjik reh la winaq, je' xrujal la qa' rukoor re', man cha nraa ta riib', tz'e'ra ilanik, cha'janik, nkiye' talam, nraa nrub'an qa' taqee' je' qa' rukoor rajwaam, , nrusach ak'ux ,nruq'or nruz't'apaam chii' reh la qa' rukoor nki nruch'ak meeya, reh nruwii' korik. Nkiq'orom wili la sachb'al no'ooj je' naq n'ik'i la wurik man nruye' ta b'ee reh la no'ooj chije' reh nak'aram la qa'sa naak nrik'i, je' naq la winaq tz'e'ra runo'ooj nrub'an la qa'sa tz'e'ra je' nrub'an b'ojoom riib' chirij,

: :||| **Lajuun.** Xjaltaji reh la Ruk'ux B'aqil reh la jarikaal Toj, Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 korikb'aal peraal nim tinamit, la lajuun VI la qa' keh nwii' koon je' loo':

6 Lajuun: je' la mahk re la kojoniik winaq rich'eet kihaab' chi paam kamanik tz'e'ra nka'yi reh la kik'uhtanik chije' reh kib'ejik, je' nruwii' kuuk' je' la qa'sa taqee' pan runaa' yuhlanik, reh kotaq rich'eet ak'un ja'ar, alq'anik reh kotaq rich'eet ak'un, naq nkajwaam ki'oo, naq nntah nkajwaaa nkoji, ahlq'amaj ruuk' ch'ayooj ehsamaj sa xilu' ko nraa naak ruwii' jalanik reh kotaq xilu' jalanik reh la kilok' kik'achariik, k'amtajik man pan rulok' chije' kamanik wach juuj reh la loq'ooj reh kotaq ak'un, loo' nkib'an ruuk' la tz'e'ra kamanik reh la yakanik winaq, la rulok' k'aa nrub'antaji je' nntah nruwii' iil reh la rulok' k'aa nkojooa ru'uum la puuq reh la mahk reh la yakanik winaq.

► | B'IHAAL

KOJONIK REH LA TOJONIK REH LA YAKANIK WINAQ.

: ||| **Lajuun. Tojwanik.** La winaq taqee' wilkee' pan kinaa' la tojwanik may ruuk' la mahk reh la yakanik winaq, wili reh nkib'anam la tojwanik reh la winaq tz'e'ra ilooj ru'uum la iil nkib'anam, ja'ar nkitojom la rutz'aaq la korpajanik reh rub'aqil la winaq , reh rujoloom chije' la puwaqiil, ja'ar wili ontera laa' je' kore'eet la winaq tz'e'ra ilooj man xrusuhb'ee ta la winaq wili pan runaa' rumahk je' ja'ar kore'eet man xrupahqaa ta la tojwanik, je' kore'eet xrucham la suhb'anik winaq. La meeya wili naq nruq'ahxi reh la k'ax'ik tojooj.

La tojwanik nroji rub'ee reh la winaq rak'uun, je' kore'eet xkimi.

: ||| **Lajuun. Kiroo chije' tz'oo' ehtanik taqee' reh nruqapam ala la k'utb'al.** Chi rupaam la qa'sa nrajwi reh nruqapam ala la k'utb'al reh la mahk wili chi rupaam la ruk'ux no'ooj jarikb'al loo', la Ahwalaq nrilam looq' chije' la rehbaal la winaq tz'e'ra ilooj naq naak roqsaam wach la rub'ejik.

: | **Lajuun. Kojonik reh la ruk'ux no'ooj jarikb'aal man kiroy ta nrila' ruuk' la k'ajanik chi puuq chi paam la tz'e'ra kamanik reh la yakanik winaq.** Reh la nkikuxu'nsaam la sik'anik chije' la tarab'anik reh la mahk reh la yakanik winaq, nrukojora la lajuun taqee' reh la k'ajanik chi puquub', la qa'sa nim tz'e'ra, la kiroy lok' k'uhtb'al reh lan sik'jik chije' la tarab'anik, la cha'janik, je' la lok' kamanik ilooj koon chije' la qa'sa reh nrusachb'eem la lajuun wili koon chipaam la ruk'ux no'ooj jarikb'al man kiroy ta nrila' la k'ajanik chi puuq, k'amal b'ee q'orik reh la ahlb'al 21-2006 reh la korikb'aal peraal nim tinamit.

: . **Lajuun. Reh la q'ahxanik winaq chi paam la mahk reh la yakanik winaq.** Reh la iil reh la q'ahxanik winaq reh la qa' keh xrub'an la mahk reh la yakanik winaq wili chi rupaam la ruk'ux no'ooj jarikb'aal loo' je' kore'eet reh kiroy nrinii' je' reh la ehsanik, wili nkiwii` junaj korik b'ee chi rupaam la ruk'ux no'ooj jarikb'al wili koon.

·|B'IHAAL

CHA'JINIK KEH LA WINAQ XKILA' LA YAKANIK WINAQ

∴ **Lajuun. Kirob'aliil reh nrukojora.** Reh la cha'jinik keh la winaqiiib' ah'ilaal taqee' keh la winaq tz'e'ra ilooj, wili nrukojora la qa'sa nruq'or chi rupaam la Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 70-96 reh la korikb'aal peraal nim tinamit, ruk'ux no'ooj jarikb'al reh la cha'jinik reh la winaqiiib' ojonaq chi rupaam lok' chije' winaqiiib' wili qa'sa tz'e'ra nkib'anam ruuk' la kamanoon reh la jarikaliiil k'aa.

∴ ∴ **Lajuun. K'amal b'ee nkikamanb'eem la kamaniik.** La wach winaqiil k'amal b'ee, la wach winaqiil reh nkik'am aka kiib' kiroo ruuk' k'ih winaq chije' la wach winaqiil chituy, nkiqapam nkikojom, nkikamanb'eem chije' nkib'anam la sik'ooj reh la kuchpach chije' winaq aht'alamaj naq ki wach la winaq tz'e'ra ilooj chije' la ah'ilal kore'eet wili je' nki'k'saam qa'sa tz'e'ra, ja'ar nrub'antaji, kamanb'enji chije' rub'antaji looq' wach juuj reh la kicha'janik reh la winaq ah'ilal reh junaj kiroo kib'ee ruuk' la puqulaab' taqee' reh tinamitaal je' ulaa'.

∴ ∴ **Lajuun. Cha'jinik keh la winaq Ah'ilaal chije' winaq nkik'aman aka kib'ee ruuk' la qa'sa loo'.** Je' kore'eet chi rupaam la sik'jik reh la mahk pan runaa' la yakanik winaq, la k'amal b'ee wili reh nkaht'aliim qa' keh re' taqee' la winaq tz'e'ra ilooj, cha kakahlaam cha nkisik'im junaj winaq kore'eet nroji k'ulucham qa'sa tz'e'ra ru'uum nruq'or'ee la winaq tz'e'ra ilooj chije' nrucha'jeem ruuk' la Runimaliil k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 70-96 reh la korikb'aal peraal nim tinamit. La winaq nkiwii' koon chi rupaam junaj kamanik reh cha'jinik kore' chii' wili cha b'ee reh nkehsaam ala.

Je' la winaq xila' ala reh chi paam qatinamiit reh lxiim Ak'al, la k'amal b'ee wili koon rukamaniik re' nruq'orom reh la k'amal b'ee taqee' reh onteera lxiim Ak'al xkisik' reh nkicha'jeem reh la qa'sa tz'e'ra n'ik'i, reh la winaq q'orooj taqee' reh kicha'jeem.

∴ | **Lajuun. Ajamik tz'irsanik.** La winaq tz'e'ra ilooj chije' la Ah'ilal reh la yakanik winaq wili kirehb'aal reh junaj Ajamik tz'irsanik ruuk' ruchpach je' ruuk' la winaq nruq'or kiroo nruq'orom reh.

∴ | **Lajuun. Xuye' chii'** La ye'ooj chii' xkib'an la ah'ilal wili nkik'saam je' kaa'yb'al q'orik naq la qa'sa n'ik'i je're' nrajwaam. Ja'ar nkib'anam are' je' kore'eet la ah'ilal wili chipaam junaj cha amahk. Chi paam onteera, nntah nruk'ut nraa kikayb'al la winaqiiib' tz'e'ra ilooj taqee' rich'eet chije' ruuk' la qa'keh re' wili chi rupaam rumahk.

IK'SANIK TZ'IRSANIK

∴ | **Lajuun. Rulok' kamanik reh la Rupaat Tz'ihb'aneel chi rijj la tz'e'ra yuhlanik, tz'e'ra wach k'achariik chije' la yakanik winaq.** La Rupaat Tz'ihb'aneel chi rijj la tz'e'ra yuhlanik, tz'e'ra wach k'achariik chije' la yakanik winaq wili reh nrub'anam la Rulok' kamanik chi rupaam la oxk'ahl q'ijj chalinaq taqee' reh nruwii' rutz'aaq ruuk' la Ruk'ux no'ooj jarikb'al loo'.

∴ | **Lajuun. Meeya ilooj koon.** Nruq'ortaji reh la Chituyb'al Puwaq reh Tinamit nrub'anam junaj nim juuj reh nruk'amra aka rulok' la meeya reh la kamanik reh la haab' 2009, re' ar nrik'i ala pan runaa' jo'ooob' millones q'uuq', reh nruqapara ak' kamanik reh la Rupaat Tz'ihb'aneel chi rijj la tz'e'ra yuhlanik, tz'e'ra wach k'achariik chije' la Yakanik Winaq, puquub' la qa' keh nrucha'jeem chikib'an la qa'sa wili chi paam la ruk'ux no'ooj jarikb'al loo'. Chi paam la wach juuj loo', nruye'ra junaj meeya reh la rukorpajik la winaq tz'e'ra ilooj reh la mahk wili koon ruuk' reh.

La meeya reh la winaq tz'e'ra ilooj xkib'an ru'uuum la ruk'ux no'ooj loo', wili reh nruk'amam aka ruuk' la Rupaat Tz'ihb'aneel, je' qa' rukoor wili koon chi rupaam la juuj. La ahp'a' re' nrili cha la meeya reh la lajuun loo' re' reh la meeya n'iki reh la tinamit.

K'USB'AL TZ'IRSANIK

: || **Lajuun. Chuhpik.** Nruchuhpi la naq'ach ahlb'al chije' la b'ih reh la Q'at II,III chije' IV reh la b'ihaal III reh la juuj II, chije' reh la lajuun 87, rub'elej chi paam la ruq'arsaa "la kamanik reh la ahchii", 175,176, 177,178,179,180,181,182 chii' 187, 194,236 chije' 237 reh la k'amal b'ee Q'orik Naq'ach ahlb'al 17-73 reh la reh la korikb'aal peraal nim tinamit, jarikaal Toj.

: || **Lajuun. Nik'pa' nrukojora.** La wach juuj loo' reh la ruk'ux no'ooj jarikb'aal n'iki chi rupaam wilanik jo'laj q'iij re' tii reh n'ili cha wach Juuj ren Tinamit.

CHIQ'AHSAJI PA REH B'AQIL B'ANJIK REH CHIYE'
RUTZ'AAQ, CHITZ'IRSAA CHIJE' CHIK'UT LA JUUJ LOO'.

B'ANOOJ CHI RUPAAM LA NIM RUPAAT REH B'AQIL
Q'OXQ'AL, PAN LA TINAMIT REH IXIIM AK'AL,
WAQXAQLAJ Q'IIJ REH RUKAB' KAXLAN POH REH DOS
MIL NUEVE.

